

לע"נ פרופ' נחמה ליבוביץ ע"ה
שהזדיכתי אישית בדרכי מבראשית

הוראת התנ"ך לבחינת הבגרות בישיבה התיכונית

מורי מר ש' פויירשטיין, ששנים רבות שימש מפמ"ר מקרא בכתי הספר העל יסודיים הממלכתיים דתיים, כתב לאחרונה כך: ¹ "למוד התנ"ך כמקצוע עצמאי עם כל ההשלכות הנובעות ממעמד עצמאי, הינו עדיין פרוכלמטי בישיבות התיכוניות".

מקובל לראות בישיבה התיכונית את ספינת הדגל של החינוך הממ"ד במדינת ישראל. גם כמות המחקרים שעוסקת בסוגיות הקשורות לישיבה התיכונית גדלה משנה לשנה. החוקר הבולט ביותר בתחום זה הוא פרופ' מ' בר-לב ז"ל, ² שהוא עצמו היה בוגר ישיבה תיכונית.

כמאמר זה נעסוק בכעיות ההוראה הניצבות בדרכו של המורה לתנ"ך המלמד בישיבה התיכונית. באמרנו המורה לתנ"ך אנו מתכוונים למורה המכין את תלמידו לקראת בחינת הבגרות בתנ"ך המתקיימות ככיתות י"א-י"ב. ³

התנ"ך כמקצוע בבחינות הבגרות

כך מעיר מורי פרופ' מ' ארנד על הויקה שכינה בחינת הבגרות בתנ"ך לדרך הוראתו: ⁴ "מה שהתלמיד נדרש לעשות בשעת הבחינה חייב להיות זהה עם מה שמוריו עשו ולמדו אותו במשך שנות הלמוד".

מר ש' הכהן, ששימש מפמ"ר מקרא ממ"ד, פירט את הזיקה במכתבו ⁵ למורי התנ"ך במסגרת החמ"ד. המכתב פתח במשפט "הרינו מצפים מכוורינו שידעו". קיימת זהות מוחלטת בכמות הפרקים שביחידות הלימוד וברמת הקושי של הבחינות במגמות העיוניות בין הישיבות התיכוניות לשאר מוסדות החמ"ד, היינו התיכונים הדתיים והאולפנות לבנות.

¹ כמאמרו "למוד המקרא בישיבות התיכוניות ודרכי הוראתו", בתוך: ניב המדרשיה כר-כה (תשנ"ג), עמ' 172-153.

² בעבודת הדוקטור שלו, בוגרי הישיבות התיכוניות בארץ-ישראל בין מסורת וחידוש, בר-אילן תשל"ז.
³ יחידת הבגרות (ידע ובקיאיות) שעליה נבחנו בכיתה ז' שונה באופן מהותי מיתר היחידות וראוי להקדיש לה דיון נפרד.

⁴ מ' ארנד, "בחינות הבגרות בתנ"ך כתהליך להוראתו", שמעתין 50, שנה יד (תשל"ל), עמ' 115-129.

⁵ מיום כ"ו באדר תשל"ז (16.3.1977). פירוטן של הציפיות מובא בנספח א בסוף המאמר.

הישיבה התיכונית כמסגרת לימודית

בישיבה התיכונית מתקיים יום לימודים ארוך. ביום הלימודים, שראשיתו בשעת בוקר מוקדמת, מוענקת עדיפות ברורה לתלמוד ולנספחיו. ביטוייה המעשיים של העדפה זו בולטים בשני תחומים:

א. הוראת התלמוד מתקיימת בשעות הבוקר, עם הפסקות ארוכות בין השיעורים.
 ב. מספר שעות ההוראה המוקצות לתלמוד הוא רב. במוסדות רבים מספר השעות גדול מהמכסה המיועדת למספר היחידות של התלמוד בבחינת הבגרות.
 העדפה זו לא הביאה להישגים משמעותיים ברמת הלימוד, והד לכך נשמע ברב-שיח של ר"מים ואנשי חינוך שעסקו בסוגיה זו. סיכומו של רב-שיח זה מובא להלן:⁶
 "בעיית לימוד הגמרא מהווה רק אספקט אחד בתוך עולם הבעיות בו נמצאות לא רק הישיבות אלא כל החינוך בארץ ובעולם... באספקט של החינוך הדתי נראה כי למרות כמות ההשקעה הרבה בלימודי הגמרא עדיין רבים וטובים בינינו מתקשים בלימוד דף גמרא... הפתרון ליצירת איזון בין תשומה לתפוקה הוא בהעלאת הרמה המקצועית של אנשי החינוך... עולם הישיבות התיכוניות איננו מנצל את המידע הרב הקיים בתחום מדעי הפסיכולוגיה והחינוך. אי השימוש במידע זה משאיר את הישיבות במקום כאשר כולם מתקדמים. אם לא יוצר שיתוף בין עולם המדע לעולם הישיבות יימשך הסתף שתוצאותיו עגומות".

בין המקרא לתלמוד

ההבדלים המהותיים שבין המקרא לתלמוד מעניקים לתלמוד יחס מועדף ביהדות, כפי שהיטיב להבחיר פרופ' י' ליבוביץ:⁷

"מכאן, שהיחס הנכון מבחינה דתית לתנ"ך, למקומו ולמשמעותו ביהדות ולקדושתו, נקבע ע"י היחס שבין תושב"כ ותושבע"פ. שני פרצופים אלה של התורה אינם שווים-מעמד. היחס ביניהם אינו זה של קו-אורדינציה אלא זה של סובאורדינציה. מבחינת המציאות האמפירית-היסטורית של היהדות מושג התורה-שבעל-פה הוא המקיף והיסודי יותר, כי הוא כולל בקרבו את התורה-שבכתב, ואילו תורה-שבכתב כשלעצמה אינה כוללת בקרבה את התורה שבעל-פה. ישראל ההיסטורי מעולם לא חי ולא נתכוון לחיות - ומבחינה דתית אף לא נועד לחיות - מפי המקרא, והוא חי בפועל מפי ההלכה של תושבע"פ. הדחף לקיומו, למאבקו ולסבלו בא לו מאורה-החיים ע"פ ההלכה, לא מערכים, מגמות וחזונות שניתן לדלותם מן המקרא, אם הוא מעורטל מן המשמעות ששיוותה לו ההלכה. גילוי שכינה ומעמד הר-סיני ומ"ה נביאים וד' נביאות שעמדו

⁶ הרב-שיח נתפרסם על ידי ש' ויזר - מ' בר-לב, "הוראת התלמוד בישיבה התיכונית - קשיים וסיכויים", ניב המדרשיה כב-כג תש"ן (1990), עמ' 233-257. מן הראוי להעיר כי סמוך לרב-שיח זה, כתב הרב אריה שטרן (פורסם בעיתון "הצופה") משיבת מרכז הרב בירושלים מאמר ביקורת חריף ביותר על הרמה הירודה של לימוד התלמוד בישיבה התיכונית בהסתמכו על ניסיונו כראש ישיבה תיכונית ותיקה במרכז הארץ.

⁷ בספרו: יהדות, עם יהודי ומדינת ישראל, ירושלים תשל"ו, עמ' 348.

לישראל לא עקרו עבודה-זרה מקרבו, ואילו תושבע"פ ומוצרה ההלכה הכשירו את העם לקידוש השם בהמונים".

כלומר, לכתובי המקרא אין תוקף מחייב ללא הפירוש שניתן להם בספרות חז"ל: משנה, תלמוד ומדרשים. מכאן, שלפשוטו של מקרא, שיסודו בנוסח המקודש, לאותיותיו, ניקודו וטעמיו, אין תוקף הלכתי, ואילו התלמוד - שקדושתו פחותה משל התנ"ך - מחייב את היהודי בכל אשר יפנה, גם בפירושי מקראות הרחוקים מפשוטו של מקרא. יתרה מזו, הלכות רבות נלמדות מהכתוב בדרשנות המנוגדת לפשוטו של מקרא. ואכן רש"י מעיר על כך בפירושו לשמ' טז כט:

"אל יצא איש ממקומו. אלו אלפיים אמה של תחום שבת ולא במפורש, שאין תחומין אלא מדברי סופרים. ועיקרו של מקרא על לוקטי המן נאמר".

הניגוד התהומי הקיים בין לימוד התנ"ך לבחינת בגרות על פי פשוטו של מקרא (שאינו מחייב להלכה) לבין לימוד "פסוקי מקרא" המשולבים בגמרא ובהלכה בדרך שהיא רחוקה מהפשוט יוצר קשיים שכליים ונפשניים הן לתלמיד והן למורה.⁸

מכשלה נוספת נובעת מהמציאות שלימוד התנ"ך לבחינת הבגרות מתקיים בדרך כלל בשעות אחה"צ, שהן שעות לימודי החול של התיכון, לאמור: לימוד התנ"ך שייך לחולין ואין בו קדושה.⁹

יתרה מזו, לימוד התלמוד וסדריו שונים מהשיעור לתנ"ך. לימוד פשוטו של מקרא מחייב שיטתיות, דיוק, ריבוי דעות וכו', ואלה נעדרים כמעט כליל מלימוד התלמוד בישיבה התיכונית.¹⁰

צמצום שעות בתנ"ך ובנספחיו

תוספת שעות הוראה לתלמוד מצמצמת בהכרח את מכסת שעות ההוראה המיועדות למקצועות החול, וככללם תנ"ך. צמצום שעות ההוראה בתנ"ך גורם נזק ישיר ובלתי הפיך. גם צמצום שעות ההוראה של מקצועות שיש להם "נקודות השקה" עם תנ"ך והמסייעים להוראתו על פי פשוטו של מקרא פוגע ברמת הלימוד. לדוגמה: ידיעת אקרוסטיכון בשירת

⁸ ראה מ' ארנד, יסודות בהוראת המקרא, בר-אילן תשמ"ז. דיון מיוחד בפרקים א-ג (עמ' 19-92) ובספרות נבחרת ומוערת (עמ' 135-140). לצורך ענייננו פשוטו של מקרא הוא כפי שהגדירו ראב"ע בהקדמתו לפירוש הקצר לתורה, "בעבותות הדקדוק נקשר, ובעיני הדעת יכשר". ראה על כך בדברי מורי, פרופ' א' סימון, "שני עקרונות יסוד של פירוש התורה לראב"ע", בתוך: מחקרים במקרא ובחינוך, מוגשים לפרופ' משה ארנד, ירושלים תשנ"ו, עמ' 109-113.

⁹ מציאות זו מעוררת את השאלה האם לימוד התנ"ך לבחינת הבגרות הוא בבחינת לימוד תורה לכל דבר, כגון ברכת נותן התורה, הצלת מחברות תנ"ך מפני הדליקה כיום שבת וכדומה.

¹⁰ בישיבה התיכונית נוהגת שיטת הלימוד בדרך הפלפול ("תולה ארץ על בלימה") המנוגדת לשיטת הלימוד הספרדי. ראה ד' בוירין, העיון הספרדי - לפרשנות התלמוד של מגורשי ספרד, ירושלים תשמ"ט. בלימוד תלמוד בשיטת העיון הספרדי יש עזר רב לשיפור הוראת התנ"ך על פי פשוטו של מקרא. עיין בנספח ב להלן, בקטע מדברי ר' יצחק קנפנטון, שמייצג את שיטת העיון הספרדי כלמוד התלמוד.

ימי הביניים תורמת להכרת המבנה במזמור "תהלה לדוד" (תה' קמה). הדוגמה שהובאה כאן לקוחה מתחום הספרות. על עליבותו של מקצוע זה כבר כתב י' וולמן:¹¹

"במוסדותיו התורניים-אליטיסטיים של הציבור הדתי-לאומי (ישיבות תיכוניות, אולפנות, ורבים מן התיכונים) לא נלמד המקצוע המכונה 'סיפרות'. ליתר דיוק: מכורח תביעתו של משרד החינוך, משכצים מנהלי התיכון במערכת השעות של כיתות ט' ו-י', שעה-שעתיים של סיפרות כמי שכפאם שד. בכיתות הגבוהות יותר - שם נלמד החומר לקראת בחינת 'הבגרות', שם גם מתבצעת, לרוב, החלוקה ל'מגמות' - כל דבר שמה. מדרשיית נועם, כמובן, אינה יוצאת מכלל זה. תמצית הטיעון הנובע מעובדה זו - שהרחבתו להלן - היא, שהנוק הנגרם עצום, לטווח קצר ולטווח ארוך, לדור הזה ולדור הבא של הצינונות-הדתית".

שעות הוראה ויחידות לימוד

במסגרות הלימוד של החמ"ד ניגשים התלמידים לבחינת הבגרות בתנ"ך ברמה של 3 י"ל או 5 י"ל. כל יחידת לימוד כוללת כמות מסוימת של פרקים, אך מיומנויות ההוראה והמטרות בשתי הרמות הן זהות. כדי להספיק את כמות הפרקים על פי המיומנויות והמטרות לומדים התלמידים שעה שבועית אחת לכל יחידה החל מכיתה י'. הווי אומר: תלמיד הניגש ל-3 י"ל ילמד 3 ש"ש במשך 3 שנים, סה"כ 9 שעות. למרות זאת, מן המפורסמות הוא שחלוקת שעות ההוראה שונה בין בתי הספר. וכך כתב לאחרונה מפקח בכיר מהאגף לחינוך דתי:¹² "אופן חלוקת השעות להוראת מקצוע כלשהו מסור להנהלת ביה"ס ונתון לפיקוחו של המפקח הכולל של המוסד". התוצאה היא שישנן כיתות י"ב הלומדות 7-8 ש"ש בכל שנת לימודים ונבחנות ברמה של 5 יחידות לימוד, ולעומתן כיתות י"ב הלומדות 4 ש"ש ונבחנות באותה רמה.

מכסת שעות ההוראה היא הבסיס שעליו מבוססת הערכה מדויקת של הוראת מקצוע בביה"ס, הן באופן מוחלט והן באופן יחסי. כאשר מספר השעות שונה מן התקן, הסקת המסקנות מתוצאות בחינות הבגרות לקויה, ואין לה על מה שתסמוך.

ביטולי שיעורים והיעדרויות תלמידים

המסגרת הלימודית של הישיבה התיכונית גורמת לביטול שיעורים רבים ואף להיעדרויות רבות של תלמידים משיעורים.

¹¹ ניב המדרשיה, כ-כא (תשמ"ז-מ"ח), עמ' 285. אפשר לציין גם את הלשון העברית, גיאוגרפיה והיסטוריה של ארץ ישראל המסייעים להבנת הריאליה של המקרא שהיא חלק בלתי נפרד מפרשנותו של מקרא. על כך ראה מה שכתב לאחרונה מורי פרופ' ש' ורגון, ההיבט הגיאוגרפי וההיסטורי בלימוד המקרא בישיבות התיכוניות, ניב המדרשיה כד-כה (תשנ"ג), עמ' 173-191.

¹² במכתב אישי שנשלח למחבר ביום י"ז באדר א' תשנ"ז. מובאה זו תמוהה בעיני, ולפענ"ד מציאות זאת גורמת קלקלה מרובה במערכת החינוך כולה עקב חלוקה לא שווה של שעות הוראה ובמיוחד כאשר המפקח הכולל של המוסד הוא בבחינת Sapientum Octavus, ואכמ"ל. אמנם "שעות הוראה" הן בעיה ארגונית-ניהולית של ביה"ס, אך השפעותיה על עבודתו של המורה לתנ"ך (וכן על כל מורה בביה"ס) הן חמורות מאוד.

ראשי הישיבה התיכונית מכוונים את התלמידים להמשיך לימודיהם באחת מישיבות ההסדר המשלכות לימוד תורה עם שירות צבאי. תלמידי כיתות י"א-י"ב נשלחים לתקופה של שבוע-שבועיים להכרת ישיבות ההסדר. פעמים רבות יש לשהייה זו המשך ב"זוגות" וב"שלשות" של תלמידים היוצאים לתקופה נוספת לישיבת הסדר. לעתים קרובות מתבטל יום לימודים (אחה"צ) בגלל פעילות כלשהי, כגון הלווייתו של רב פלוני בירושלים. תלמידים רבים נעדרים משיעורים רבים בגלל "סידורים" שונים שתמיד יגרמו להיעדרות. בכיתות י"א-י"ב מרביתם להיעדר על רקע בדיקות שונות לשירות צבאי, שיעורי נהיגה וכדומה. מצב זה של ביטולי שיעורים והיעדרויות תלמידים מחריף את הבעיה של צמצום שעות ההוראה שעליו הוער לעיל.

הוראת תרגומים ארמיים למקרא ותלמוד בבלי

אחת מהדרישות בבחינת הבגרות בתנ"ך היא "לדעת להשתמש... בתרגום אונקלוס לתורה..."¹³. למרות השעות המרובות שבהן תלמידי הישיבה התיכונית שקועים בלימוד התלמוד, ששפתו ארמית, ידיעותיהם בתרגומים הארמיים למקרא, כרובד המילוני והלשוני, קלושות ביותר. לאור הנכתב לעיל אין לראות במציאות זו הפתעה, מפני שלימוד התלמוד בישיבה התיכונית מתעלם לחלוטין מעניינים מילוניים ולשוניים של שפת התלמוד.¹⁴

לימוד פרשת השבוע בישיבה התיכונית

לימוד פרשת השבוע מחייב בדק בית יסודי בכל מערכת החמ"ד. ואכן, נושא זה נידון באכסניות שונות, ואף יצאו לאור חוברות מרובות העוסקות בכך.¹⁵ בישיבות התיכוניות נוהגת שיטת הקטעים. כדרך זו התלמידים לומדים חלק מהפרשה בצורה מקוטעת. אופן הלימוד והערכתו שונים מישיבה לישיבה. שיטת הלימוד הזו, שנהגה בחינוך המסורתי שבמזרח אירופה בשלהי המאה הי"ט, פוגעת בלימוד התנ"ך. וכבר ציינה החוקרת א' פרוש:¹⁶

¹³ פירוטה של הדרישה ראה להלן בנספח א סעיף ט. מפגיע הדבר שמטרה-מיומנות זאת אינה מופיעה בתכנית הלימודים במקרא ממ"ד, ירושלים התשנ"ג, עמ' 18-22.

¹⁴ תיקונה של מכשלה זו אפשרי אם תלמידי הישיבה התיכונית ייעזרו יותר במילונים ארמיים או בתלמוד מהדורת הרב שטיינזלץ. מעניין שגם ידיעתם של תלמידים יוצאי עדת תימן, הנוהגים לקרוא מדי שבת בבית הכנסת את תרגום אונקלוס בצמוד לקריאת התורה, היא קלושה ביותר, וזאת מפני שקריאתם בתרגום היא מיכנית.

¹⁵ ראה בחוברת שמעתיך 100, בסעיפים 181 (ט' הוד), 182 (א' בן-שלמה) ועוד.

¹⁶ ראה א' פרוש, "מבט אחר על חיי העברית הימתה" - הבערות המכוונת בלשון העברית בחברה היהודית המזרח אירופית במאה הי"ט והשפעתה על הספרות העברית וקוראיה", אלפיים 13, תשנ"ז (1996), עמ' 65-106. הקטע המצוטט בעמ' 78-79 בהשמטת ההערות. שיטת לימוד זאת עדיין קיימת בישיבות ה"קטנות" בירושלים. במכתב ששלח ד"ר ש' שולזינגר-שאר ישוב למערכת "הארץ" (מיום שישי, 7.3.1997) הוא מספר כך: "מאמרו המעניין של יורם מלצר ('תרבות וספרות' 14.2.97) שעסק ב'בערות מכוונת', העלה בזיכרוני מעשה שאירע בשנות ה-20 למאה, כשהייתי בן 14, תלמיד בישיבה הקטנה של 'ישיבת מאה שערים'. בישיבה למדנו תלמוד בכל שעות היום. בבוקר שמענו שיעור ואחר-הצהריים חזרנו בעצמנו על השיעור בהשגחת מלמד צעיר. לימוד מקרא היה בבחינת מאן דכר שמיה. מתוך תשוקה להוסיף לתוכנית הלימודים בישיבה גם שיעור במקרא, שוחחתי עם כמה מחברי והחלטנו לפנות בבקשתנו אל ראש הישיבה דאז, הרב יצחק יעקב וואכטפויגל, שהיה מקובל ואהוב עלינו מאוד. הגענו

"מחסום נוסף בפני הגישה הישירה אל הטקסט המקראי ולשונו יצרה ההוראה המקוטעת של החומש. בכל שבוע, בדרך-כלל רק בימי חמישי בערב ובימי שישי, נלמדה בחדר הפרשייה הראשונה מפרשת השבוע ובשבוע שלאחריו החלו קוראים בפרשה הבאה. נוהג זה של פסיחה יצר פערים ברצף הסיפורי של החומש, והקשה על הבנת הלשון על-פי ההקשר הענייני של הסיפור.

ולבסוף: קריאת החומש בחדר לוותה בפירושי רש"י, שהציגו בפני התלמידים את דרכי הדיון הרבני ואת תמונת העולם המדרשית. אולם גם במסגרת זו רווח הנוהג לדלג על פירושי רש"י שעניינם דקדוק, פירושים שהמלמדים לא הבינו. נוהג זה נמשך גם בישיבות הגבוהות, כפי שמעיד, למשל, יל"ג המספר על חבריו לישיבה: 'הנערים האלה אשר התעתדו מקטנותם להיות גדולי ישראל לא הבינו במקרא ולא ידעו קרוא פסוק כצורתו, ויהי הדבר הזה להם לפעמים לפוקה בשעת קריאת השיעור בגמרא; ואף-על-פי שעל האגדות המלאות 'מקראות' היינו מדלגים לפני רבנו או עוברין עליהן בנשימה אחת, אבל כשהיה איזה פסוק קשה להולמו מבצבץ בתוך דבר הלכה היה להם כפטורא בפי ושטי'. בכך הונח אפוא מכשול נוסף על נתיב הגישה אל לשון המקרא ודקדוקה".

א' פרוש מוכיחה בבירור כי שיטת הלימוד הייתה חלק ממערכת שלמה של דרכי הוראה שמצביעה על "מגמה עקבית של הסתרת לשון המקרא, כך שלשון זו לא תוכל לשמש כדגם לשוני" (עמ' 79). מגמה זו אינה קיימת בישיבה התיכונית בימינו, שכן התלמידים דוברים עברית. אך דא עקא, יש להקפיד על ידיעת הלשון העברית, שכן מסורת בידנו "אמר רב יהודה אמר רב, בני יהודה שהקפידו על לשונם - נתקיימה תורתם בידם, בני גליל שלא הקפידו על לשונם - לא נתקיימה תורתם בידם"¹⁷.

בערות לא מודעת בלימוד התנ"ך ובהוראתו

הבערות היא תופעה חברתית, ועל מהותה עמדו החוקרים ע' פונקנשטיין וע' שטיינזליץ.¹⁸ במונח בערות כוונתם ל"בערות הנוצרת על ידי החברה והנשמרת (או מופצת) על ידה במכוון" (עמ' 9).

בספרם הם מציינים בערויות מסוגים שונים, ובהן "בערות לא מכוונת" מנקודת מבטה של החברה (עמ' 80). לשיטתם, בערות לא מודעת (בל"ם) היא אותה בערות שאדם נתון בה ואינו מודע לה. אדם אינו מודע לבערותו כתחום מסוים, ולחברה אין קשר ישיר או עקיף

לביתו של הרב בדחילו ורחימו והעלינו בפניו את בקשתנו. הרב הקשיב ולא הגיב. למחרת, בשיעור הגמרא, הופיע הרב בפנים נזעמים, שלא כדרכו, ואמר בוז הלשון: 'אתמול באה לביתי קבוצת תלמידים מן הטובים ביותר והשמיעו בפני דברים שאין להם מקום בישיבה שלנו. אני מתרה בהם שדבר כזה לא ישנה...'. דבריו מאוד הפתיעו וציערו אותנו, וכך נסתיימה הפרשה. לא העזנו לחזור על הבקשה".

¹⁷ בבלי, עירובין נ"ג ע"א, ושם סיבות נוספות. מעניינת הגרסה במדרש הגרול (בראשית, פרשת ויחי, עמ' התמה): "הכלילי עינים מיין, אלו בני הדרום שעניניהן כחולות, וחיכם יפה לתלמוד תורה". כלומר, ללימוד תורה אין די בעיניים כחולות, הכוונה לבריאות, אלא יש צורך בחיך, לשון, גרסה נכונה כדי שתתקיים תורה.

¹⁸ ע' פונקנשטיין - ע' שטיינזליץ, הסוציולוגיה של הבערות, ספריית "אוניברסיטה משודרת", תל-אביב תשמ"ח.

להיווצרותה של בערות זו. ואכן, תופעת הכל"ם בלימוד המקרא ובדרכי הוראתו שכיחה בקרב ר"מים בישיבות התיכוניות. חוברת תכנית הלימודים במקרא (ממ"ד) שיצאה מטעם האגף לתכניות לימודים במשרד החינוך אינה מוכרת להם.¹⁹ בישיבות התיכוניות שבהן מלמדים תנ"ך בכיתות חטיבת הביניים תופעה זו חמורה מאוד. על פי תכנית הלימודים קיימות 68 מטרות הוראה ומיומנויות שעל התלמיד לרכוש במהלך 12 שנות הלימוד במערכת החמ"ד, לפי חלוקה זו:²⁰

שנה"ל - כיתה	א-ו	ז	ח	ט	י	יא	יב
מטרות / מיומנויות	51	5	1	6	3	2	-

כל המטרות והמיומנויות שייכות לתחום הקוגניטיבי (הכרתי) ונכללות בתכנית הלימודים הממ"ד תחת הכותרות האלה:

- יבין את המקרא מתוך המקרא עצמו. ישתמש בקני מידה פנימיים של המקרא, ידע לקבוע גבולות של יחידה במקרא, ייתן כותרת ליחידה (27 מטרות).
- יעזור בלימוד המקרא במדעי העזר המקובלים (11 מטרות).
- יבין את המקרא על פי מפרשיו (12 מטרות).
- יקרא במקרא כהלכה (6 מיומנויות).
- יהיה בקי במקרא, בלשונו ובתכניו (12 מיומנויות).

דרשות דע"ת הנוגדות פשוטו של מקרא

ש' פויירשטיין מציין כי "דרך הוראת המקרא במקרים רבים היא דרשנית, דרך שאין בה קריאה צמודה של הכתוב... יש המשמיעים לתלמידים דברי תורה, המכונים 'וורטים'... דרושים על מלה או פסוק שיש בהם רעיון מסוים. הרעיון עיקר והוא נתלה במלה או בפסוק, רחוק מן הפשט ומן המדרשים".²¹

לעתים מוזמנים לישיבה התיכונית מרצים, בדרך כלל רבנים בעלי-שם שכוחם רב בפיהם, הדרושים בפני התלמידים דרשות על תורה (דע"ת).²² להרצאות אלו השפעה מרובה הן מפני כוחו של הדרשן והן מפני הסידורים הטכניים שסביב ההרצאה, כגון כינוס כל התלמידים בבית המדרש, שימוש בעזרים מיוחדים וכו'. ואם לא די בדרשות דע"ת המושמעות באוזני תלמידינו מוסיפים עליהן גם תדפיסים שונים שבהם מובאים דבריו של

¹⁹ וכן אינם מכירים פרסומים שונים של האגף לחינוך דתי, כגון החוברות "על המקרא ועל ההוראתו", וכן פרסומים אקדמיים במקרא, גם אם יצאו באוניברסיטת בר-אילן, הם כבחינת "אבן שאין לה הופכין". ש' פויירשטיין כתב על כך בהרחבה במאמרו הנ"ל (הערה 1 לעיל), עמ' 158-159, ומסקנתו (בעמ' 165): "הכשרת חבר ר"מים ומורים שיתאימו לדרישות למוד התנ"ך... בהכשרה זו יש לראות בעיית הכעיות".

²⁰ שם, עמ' 19-22.

²¹ הנ"ל (הערה 1 לעיל), עמ' 158-159.

²² פעמים הרכה מבסס הרכ הדרשן את רעיונותיו על קריאה לא נכונה של הפסוק (המתבקשת מטעמו או מניקוד התיבות). לעתים ממציא הרב הדרשן רמזים גלויים לאירועי השעה וכולם מבוססים על הבנה לקויה של הכתוב. נמנעתי מהביא דוגמאות לכך, שיטת דרוש זו גורמת לגידולי בת"ה (ככתב הורחנו הקדושה) שאחריהם שמיר ושית בשדה הכנת פשוטו של מקרא.

רב פלוני אלמוני כדע"ת, וזיקתם למקרא תלויה על בלי-מה. ובמקרה הטוב בראשית דבריו מובא פסוק מקראי כקישוט, ותו לא.

שיבושים אלו חודרים לראשיהם של תלמידינו, שכן בעת השמעת הדרשה או קריאת התדפיס אין הכתוב נמצא לנגד עיני התלמיד, ושבתא כיון דעל על.

רבנים המבססים את דרשותיהם על פשוטו של מקרא הם מיעוט שבמיעוט, כפי שמספר הרב ח' סבתו:²³

"ואף כשהיה דורש לא ירדו חבריו לסוף דעתו, שמנהגם של חכמי חלב שהיו דורשים המקרא כמין חומר, וממתיקים אותו במעשה, ולומדים ממנו מוסר, ומעטרים אותו בנימטריא. והוא לא היה דורש, אלא מאריך בפשוטו של מקרא, וסומך לו מחשבות של חקירה מן המורה-נבוכים ומן הכוזרי, ומעמיק עד מקום שאין שכלו של כל אדם מגיע, ולא עוד אלא שמזכיר מה שאמרו חכמי האומות. והיו החכמים מתמיהים. ולא היה מי שיערער עליו, שידעו שחכם גדול הוא וחסיד גדול הוא ובנם של קדושים ויד לו בנסתרות ועמל בתורה לשמה ורודף האמת".

סיכומו של דבר: ר"מים ורבנים-דרשנים משמיעים ומסבירים לתלמידי הישיבה התיכונית את פסוקי המקרא כפי שנהגו בחינוך המסורתי במאה הי"ט. היטיב לתאר זאת הרב נפתלי הירץ וויזל בהקדמתו (מהלל ריע) לחומש עם פירוש "נתיבות השלום":²⁴

"ונדמה להם כי נקל מאוד ללמוד מקרא... והם שולחים ילדיהם אל בית הספר כבני ד' וכבני ה' תחת יד מורים ללמוד המקרא מבלי שים על לב אם הם דוברי צחות או עלגי לשון וכבדי שפה, ולפעמים אינם יודעים אפילו בטיב הקריאה... כי הרב היה רגיל בדרשות, ודרך הפשט נעלם ממנו, ובאלה הדרשות לא שמעו אזניו מה שפיו מדבר, כי עיקר הכל הוא הפשט הברור... והנה הוא ממלא מוח התינוק הרפה בדברים נפלאים ובדרשות סתומות שנעלם ענייניהם גם משניהם, וכל זה לא לעזר ולא להועיל...".

וראו לסיים את הביקורת כנגד דרשי הדרשות המתעלמים מפשוטו של מקרא בדבריו של ר' יוסף קרא, בפירושו לשמ"א א יז-יח:

"דע לך, כשנכתבה הנבואה שלימה נכתבה עם פתרונה וכל הצורך, שלא יכשלו בה דורות הבאים, וממקומו אין חסר כלום; ואין צריך להביא ראייה ממקום אחר, ולא מדרש, כי תורה תמימה נתנה, תמימה נכתבה, ולא תחסר כל בה, ומדרש חכמינו - כדי להגדיל תורה ויאדיר; אבל כל מי שאינו יודע פשוטו של מקרא, ונוטה לו אחר מדרשו של דבר, דומה לזה ששטפתהו שבולת הנהר ומעמקי מים מציפין, ואוחזו כל אשר יעלה בידו להינצל; ואלו שם לבו אל דבר ה', היה חוקר אחר פשר דבר ופשוטו, ומוצא לקיים מה שנאמר 'אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה' ודעת אלקים תמצא' (מש' ב ד-ה)".

²³ בספרו: אמת מארץ תצמח, תל-אביב תשנ"ז, עמ' 49.

²⁴ פראג 1862. דבריו של הרנ"ה וויזל הובאו כאן בצורה מקוטעת. עקב חשיבות דבריו מחז ונגידותו של החומש "נתיבות השלום" מאידך, מובאת הקדמתו בשלמותה (בלא השיר), בנספח ג להלן.

אחרית דבר

ש' פויירשטיין ממליץ בסיום מאמרו המלצות אלו:²⁵

"המצב המתואר דורש שנוי עקרוני ומעשי ביחס ובמעשה להוראת התנ"ך.

א. הכשרת חבר ר"מים ומורים שיתאימו לדרישות למוד התנ"ך, ידיעת החומר, הכרת תכנית הלמודים ודרכי הוראה. בהכשרה זו יש לראות בעית הבעיות.²⁶

ב. התחלת רפורמה במערכת השעות וקביעת למוד התנ"ך בין שעות למודי הקדש.

ג. החלטה ללמד תנ"ך ברמה מוגברת והקצאת שעות בהתאם לכך.

ד. יצירת אפשרות לחבור תכניות ייחודיות ברמה המתאימה לישיבה תיכונית²⁷ וברוחו של כל מוסד ומוסד.

יש להניח ששנויים אלה ירימו את קרן התורה שבכתב, לימודו יבסס היטב את למוד תורה שבע"פ, ויאחיבו את למוד התורה על התלמידים".

נוסף על מסקנות אלו יש לשפר את ההוראה במקצועות הנלווים לתנ"ך, ואף להוסיף להם שעות במערכת הלימודים. יתרה מזו, חייבים להעלות את רמת הלימוד בתלמוד כדי שיקרין על לימוד התנ"ך. גם מדורשי הדרשות יש לדרוש כי יבחינו היטב בין פשוטו של מקרא לבין מדרשו.²⁸

²⁵ שם, עמ' 165.

²⁶ אין להסתפק בהכשרה בלבד, אע"פ שהצדק עם ש' פויירשטיין, "כי יש לראות [בה] בעית הבעיות". יש להגיע למצב שבו יוצמד לכל ר"מ מורה המלמד לפי פשוטו של מקרא ("אקדמי"), והר"מ ילמד על פי תכנית לימוד לאחר שהבין את מטרתה וכו'. אע"פ שעניין זה פשיטא, המציאות מוכה שהמצב בנושא זה כאוב ביותר.

²⁷ תכניות ייחודיות לפענ"ד הן מיותרות. חשוב להסתפק במבחן אחיד לכל החמ"ד. כיום רמת הפונים ללמוד בתיכונים הדתיים אינה נופלת מתלמידי הישיבה התיכונית.

²⁸ ראה י"מ רוזנברג, "על מקומה של האגדה בהוראת התורה שבכתב", בתוך: על המקרא ועל הוראתו, האגף לתכניות לימודים, ד (התשנ"ז), עמ' 1-21. המאמר דן אמנם בכיתות ביה"ס היסודי, אך יש לו חשיבות לנושא הנדון במאמרו.

נספח א

(מתוך מכתב המפקח להוראת מקרא מיום כ"ו באדר תשל"ז, 16.3.77)

הרינו מצפים מבוגרינו שידעו:

- א. לקרוא פרק בתנ"ך, להתרשם מתוכנו הכללי, לקרוא בשמו של הנושא המרכזי של הפרק ונושאים המשניים.
- ב. להצביע על קשרי לשון בין פרק זה לפרקים בתונים וכן להצביע על תקבולת רעיונית ביניהם.
- ג. להבחין במלה מנחה בפרק, בשימוש חוזר בביטוי מסויים (מוטיב).
- ד. לחלק פסוק לצלעות בדרך (השירה המקראית) ולשים לב לתקבולות למיניהם בין צלע לצלע.
- ה. להבחין במשל (ובנמשל) ובדימויים שונים.
- ו. להכיר באופן כללי את מפת ארץ ישראל (החלוקה לשבטים, יהודה וישראל וכיו"ב) ומפת המזרח הקדמון, לצורך ידיעת מיקומן של הארצות השכנות ליהודה וישראל (ארם, עמון, מואב, אדום וכיו"ב).
- ז. להבחין בפסוק בין המשפט העיקרי למשפט הטפל, בחלקי המשפט השונים ובמרכיביו וכיו"ב בתחביר לשון המקרא.
- ח. לקרוא פסוק כהלכה עפ"י טעמי המקרא באופן שידעו לחבר מלה לחברתה עפ"י טעמים מחברים (כמו מונח, מרכא, קדמא וכו') או להפסיק בין מלה לחברתה עפ"י טעמים מפסיקים (כמו אתנחתא, סגול, זקף גדול, רביע וכו').
- ט. לדעת להשתמש, בעת שידרש, בתרגום אונקלוס לתורה, או בתרגום יונתן לנ"ך. לא תדרש, כמובן, ידיעה יסודית בארמית, אך יש לקרב את התלמידים לכלי פרשני ראשוני חשוב זה במקומות שלשון התרגום דומה לעברית ויש בה להכריע לאחד הפירושים המוצעים (במיוחד כשאחד הפרשנים ציין "כתרגומו", או מפרש בניגוד לתרגום).
- י. לקרוא בהבנה את פרשנינו העיקריים, הקלאסיים, כמו רש"י, ראב"ע, רמב"ן, רד"ק וספורנו. הקריאה במפרשים אלה דורשת הכרת הטרימינולוגיה (המינוח) החוזרת בפירושיהם, כמו: מקרא קצר, טעמו, העד, מושך עצמו ואחר עמו, על דרך האמת וכיו"ב.

כאמור בראש פנייתי, לא נמנו כאן מטרות הוראת המקרא, שאנו מבקשים לבחון את הישגיה, אך פורטו סעיפים שונים שתלמיד בגמר לימודיו העל-יסודיים בכיה"ס הדתי צפוי להתמודד עמם.

בבחינות מתכונת, מומלץ להשתמש בדגמים של בחינות-בגרות במתכונת החדשה, החל מקיץ תשל"ה ואילך, וכ"כ רצוי להכין שאלות שתבדוקנה את יכולתו של התלמיד בהתאם לפירוט שבאוגדן.

נספח ב

(ר' יצחק קנפנטון, רכי הגמרא)

כלל גדול בעיון שתדקדק הלשון היטב ותשתדל אם יש בו ייתור לשון או כפל ענין ואם יש חדוש בעניין ההוא או לאו ותדקדק בכל שנוי לשון ושנוי דין או שנוי ענין שבין נושא לנושא למה, ודרשת וחקרת היטב והשתדל להוציא כל הלשון בענין שכל מלה וכל חלק ממנה יורה על דבר חדש שלא היה מובן מכל הקודם ותדע ותשכיל הדבר ההוא כשורש ובעצם והגבלת אותו סביב בגבוליו בענין שתדע מהו הנושא ומהו משפטו.

בתחלת עיונך תשים במחשבתך כי כל אחד מהמדברים אחד השואל ואחד המשיב שהם בעלי שכל ושכל דבריהם בחכמה ובתכונה אין בהם נפתל ועקש אטו כשפטני עסקינן, ולכן יש לך לעיין בכל הדברים ולראות אם הם דברים של טעם בריאים וחזקים או אם תפל מבלי מלה ודברים חלושים ואם הם דברים מתקרבים אל השכל או מתרחקים ויש לך לתקנם בענין שיהיו ניאותים ומתקבלים ושלא לשאת עליהם [עון אשמה של] סברא רעועה או חלושה כי כלם דברי אלקים חיים וזהו שאמרו מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר.

בתחלת עיונך בדברי המפרשים יש לך לראות על איזה לשון הכתוב מדבר ולהשתדל מהו אשר הוא מוסיף ומהו לשון הגמרא ולדעת מה היא כוונתו אם הוא מתקן לשון או מפרש ענין או אם מתרץ קושיא או מונע ספק או נשמר מפני אחר ולראות אם יש חלוף בין גירסתו לגירסא שלנו ואחר שתדע כוונת דבריו ופירושו תדקדק בו וראה מהו הפכו ומקבילו וכן תדע במה נשמר [ומה דוחה] והדרך הישר הוא שתעיין כל מה שתוכל להבין ואחר כך תבא אליו וראה גם ראה אם מה שהבנת הוא מסכים עם מה שמפרש אם לא ואחר שיהיה ידוע אצלך כוונת פירושו תחקור מהו הפי' שהוא דוחה וממה נשמר ומהו הכרח פירושו.

נספח ג

(נפתלי הירץ וויזל, מהלל ריע, הקדמה לחומש עם פירוש "נתיבות השלום")

ויהי כאשר ראה החכם המפורסם לשבחה ולתהלה הרבני המופלג מוהר"ר נפתלי הירץ וויזל נר"ו בעל המחבר ספרי גן נעול ויין לבנון והמעתיק ללש"הק ס' חכמת שלמה ומבאר בפירושו הנקרא רוח חן, את תפארת הספר הזה, התרגום האשכנזי עם הבאור והת"ס, ותצלת עליו רוח השיר בנועם מליצותיו, וטרם פתח את פיהו בשירו, הקדים לו המאמר הזה, לבאר תועלתיו הרבות, והצורך אליו ברור הזה, וקראו

מהלל ריע

מעט ערי קדש היו מדבר, ובית תפארתנו לטרפת אש, ונעלה רוח אלהים מעל נביאיו, ורוח דעת מאת יודעיו, נעדרה גם לאון קדש מפי מליכיו, כי הורדנו צבלה, והנניס אשר וולדו שמה היו מדברים אשדודית ובלשון עם ועם, כללו זרות בשפת קדש, ומאן והלאה צטלה קדושת הלאון ולא שנה עוד לאיתנה, כאשר נטלו יתר הקדושות ועדן לא שנה, עד ישקיף ה' ממרום ויחדש ימינו בקדש, ואל יקטן צעידך אבדן בלי חסן בזה, כי כל הלאויות מול, ולאן עברי שנכחנו בה החורה והנביאים והכתובים קדש היא לנו, שכל ענין קדושה הוא הבדל דבר מדבר במעלה ובסגולה, וקדושת הלאון היא בהיותה צרה וכה מטעות ומשגשג הדעת, כמו שהמערבו בלשונוי חול שהסכימו עליהן בני האדם בארצות לגוייהם, לא כן לאון עברי, כי אל ה' דבר זה, על כן היא ערוכה בכל ושמורה מכל שגיאיה, כי מי מנלעדי ה' יודע סוד כל הדברים מראשית ועד אחרית, ומי כמוהו מורה להניח כל שרש ושרש וכל שם ושם במלואו ובמשקל לזקק על כל דבר ודבר, הן אותן המונחים על הענינים האלהיים הנשגבים, כמו שמוחיו יח' שם העלם, אל, אלהים, שדי וכיוצא, הן המונחים על כנויו כמו רחום, חנון, גדול, גבור, נורא ודומיהן, שכל אחד מאלו כולל בהוראותיו עמוקות בסמרי החכמה, וכן השרשים המונחים על השליחות בכללי, והמונחי על הכחות הנפשיות, כמו חכמה, בינה, שכל, דעת, ערמה, פקחות, חסבולה, ענה, משצבה, מזמה, גבורה, אומץ, עלמה, כח, אהבה, חשק, חסן, אגדה ואינה וחביריהן, והמונחים על דברים פרטיים מלאכותיים, וכלל השמות המונחים על חלקי המליחות, יען כלם מפי עליון ילאן, אין בהם נפתל ועקש, כי ממנו יח' לא נעלם דבר, ונעוד שהיו מדברים בה שרי אלהים וארי קדש הימה רחבה ורבת השרשים פעלים שמות ומלות, ועמה לא נאשר ממנה רק מעט, אלה אשר נקבלו באו בספר החורה ובספרי הנביאים והכתובים, וגם הנשארים לנו החוללו עדים באין מנין בס, וכן המליכות המשלים והשירים הממונבים מן השרשים והשמות האלו, כלם מעשה ידי יוצר הכל, כלם מפיקים תבונות, לדקו יחדו ושכלה אין בהם, והנה נביאיו ואבותינו קבלו סוד הדברים ופירושם איש מפי איש, הם ידעו עומק הוראת השרשים והשמות והמליכות והמשלים, הם היו אנשי הרוח לקור אל כל חכמת נפי בהם, לכן היו מנינים במקרא מפורש ואוס שכל, הולידו דבר מדבר, והמו דבר לדבר, עד שעמדו על אמתת דברי החורה, הן הנוגע לתכמת האלהות, הן הנוגע לתכמת הנפש, והן הספורים הנפלאים המלמדים דרכי ה' ויושר מנהגיו, וכן דברי התבונות והמוסרים ורומח ההלכות ועומק הדינים, שעל פי הדברים האלה נוסדו דברי חורה שבע"פ, שהם דברי קבלה שקבלו מאבותיהם ורבותיהם דור אשר דור:

וכאשר ארבו הימים ואבד כל חוץ, ורחקנו יותר מן המקור הראשון מקור מים חיים, נסתחמו מעיינות החכמה, יבשו נחלי בינה, ועל כן זרועות השכל לא יעמדו, אין עוד בנו יודע לשאוב המים ממקורם, לבקע בצורות יאורים, ולהוציא מתעלומה אור, גם אין דורש ואין מנפש צבל אלה, אנשי לבב יאמרו נוי ירד אל המים האדירים האלה, מי ילדה פנינים בלב ים, ובהמון עדמתו רבחה הסכלות, ולא השיגו דעתם החסרה גדול הספרון אשר השגנו, לא ידעו מה הוא, ולא יבינו מה בין חרותם של ראשונים לחרותם של אחרונים, ונדמה להם כי נקל מאוד ללמוד מקרא, ולדעתם כל נער וכל חסר לב יוכל הביין בה, ולא יאמינו שרין רוח לב ודעת קדושים צינה לעמוד על דבריה, ומקטן עוד צעיהם שלא יאושו אפילו לדקדוק הלאון, ויחליפו בין עברי להוה ועמיד, בין ימיד לרבים ובין זכר לנקבה, וכשיאמר להם כי הדקדוק אשר החיטון לבא אל הקדש פנימה, ואשר יוצר מאחוריו לא יבא אל הקדש, יהי במחמק צעיהם. והם שולחים ילדיהם אל בית הספר בני די

ובנני ה', תחת יד מורים ללמוד המקרא מבלי שיש על לב אם הם דוברי לקוח או עלגי לשון ובנדי שפה, ולפעמים אינם יודעים אפילו בטיב הקריאה, וכ"ש שלא יבין בטיב הלשון ובלקוח המליצה, והם ילמדו עם הילדים הרבים האלה כפי דרכם את דבר ה' כמו שנה או ימים במספר, ובכלות המועד, יבשרו את אבותיהם לאשר כבר הלחימו בניהם ללמוד משנה ותלמוד, ואין עוד לפי כבודם ללמוד עמהם המקרא, אז יתחילו ללמדם באחת המקצועות שבחורה, דיני קדושין, כתובות או גיטין, טרם ידע הנער מה בין זכר לנקבה, וטרם יבין מנהגי בני האדם ועסקיהם, על כן היו דבריהם על הנערים לטרת, וכמשא כבד יכבד עליהם, ועל הרוב כשיגדלו מהר יפרקו עול התלמוד מעליהם, ונסורם ממנו לא תשאר בידם מאומה לא חורה ולא יסודות אמונת ישראל, לא דעת ולא מוסר השכל ולא דרך ארץ אפילו לקרות עברי אינו יודע, ולא יבין דברי החפלות שמתפלל יום יום, כי מעולם לא הגיד לו רבו דבר מכל זה, והמעט שקרא לפני רבו בילדותו לא היו ביד הרב לפרש לו פשטי הדברים בשפה ברורה, ובדרך המתקבל על דעתו עד שיכנסו הדברים בלבו, כי הרב היה רגיל בדראשות, ודרך הפשט ועלם ממנו, ובאלה הדראשות לא שמעו אזויו מה שפיו מדבר, כי עיקר הכל הוא הפשט הברור, ובאמרו ז"ל בבל החורה כלה אין מקרא יולא מדי פשוט, ולא ידע הרב שכל דראשות אבותינו ז"ל יסודתם בהרי קדשת הפשט, ומי שמקבל פשט הכתוב או אפשר לו שיבין עומק הדראה הברשת עליו, והנה הוא ממלא מוח המיוק הרפה בדברים רפלאים ובדראשות סתומות שנעלם עיניהם גם משניהם, וכל זה לא לעזר ולא להועיל, ולא יסם על לבו שכותב כל רב הוא לשדד ולפתח לב תלמידיו, לרוע זהם זרע קדש, יראת השם, וטוהר האמונה, ובגוד החורה, ולליירם במדות טובות ומעשים טובים, ובנימוסי דרך ארץ, ולחקך באלה כל נער ונער לפי דרכו ולפי שכלו, ואילו ראה זאת יבין שמוטל עליו להכניס דברי החורה אל לבו, והיה מלמדו טיב הלשון ולחות המליצה ונועם השיר, והיה הנער שמח בתלמודו, הלך ונגן לרגל המלאכה אשר לפתיו, והיה לומד עמו מדי שנת בשבתו מעט מעט מן המשנה והתלמוד, לא להפאר ולהראות חריפותו, אלא מעט מעט בדרך נאה ומתקבל על דעתו, כדי להרגילו בלשון חכמים ובמשנתם, עד יגדלון הנערים ויהיו בן עשר ויותר, אז ישמחו ללכת לקראת נשק ללקום במלחמתה של חורה, לפי שכבר נוסד יסוד האמונה ובגוד החורה בלבם, ויודעים שעל פי הדברים האלה כרת ה' נבית עם ישראל, וילכו הלך וגדל, במקרא במשנה ובתלמוד, ובאחריתם יחכמו:

עוד נרה אחרת בגלילות הללו, שגם אם הרב עומד על פשט הכתוב, אין בידו לפרשו לתלמידו, כי אין מלה בלשונו להנעים מחשבות לבו על און התלמיד, ואם טובים הדברים בלב הרב, לא יכונן על שפתיו, כי כל מפרש לולתו, לריך שיבין גם שניהם שפה אחת על צוריה, וידברו בה דברים אחדים, ובגלילות הללו שפתו בלולה מכל לשונות העמים, ונוסף עליהם מלין ומלילות שחדשו ההמון מדעתם, אבל המה מלין אין דעת בס, כי אחרו בני אשכנז ופולין אין אנו מדברים שפת אשכנזי על מבונתה, אבל כמעט לכל אדם ממנו שפה אחרת ודברים אחרים, ותקצר יד לשון כל רב לפרש הענין לתלמידיו, וכמעט אין תרופה למחלה הזאת, מי יגיד לנערי בני ישראל את דבר ה' המזוקק שבעתים, וכמה יודע להם שמלילות החורה טהורים כעלם השמים, אם יתרון להם במחשבת לב, אך למחסור יהיו בדבר שפתים, על כן בתשבה יתהלכו יגזשו כאין עינים:

עודני מחאה על מחלת בני עמי, האם אין דן דינס למור, אם רופא אין בס, וכמעט אמרתי נושא, והנה לנגד עיני עלים לתרופה, הן המה הקונטרסים שילאו בדפוס לרונמא ולמראה ממלאכת העחקת החורה שהעתיק האיש המעולה ברע נכא לי החוקר הגדול זך הרעיון ונקי השכל החכם והרבני המופלא כמוה"ר ששה מדעסויא גר"ו וקרא שם העחקתו מרגום אשכנזי, כי נמר להעתיקה אל לשון אשכנזי האורגלת כפי יושבי הארצות האלה, ראיתי ואשמח, ואומר לנפשי שובי למנוחיכי, לשון חכם כ"ב מרפא, יודע כל שער בת עמי כי זה האיש אולר בלום, גם בגוים ילא שמו בין חקרי לב, בין מאורכים ודוברי לקוח, כלם יעידו כי עטו עט סופר מהיר בלשון זאת, ומליכותיו האשכנזיות מעשה ידי אמן, ופלאו צעיני כל רואיהם, גם בלשון עברי שכל את ידיו, כי מלבד בקיאותו וידעויותו בדקדוק הלשון, עוד ידיו רב לו בצממת הלשון, להבין משל ומליצה, מנין בשיר, ובהיותו אמן מופלא בשתי הלשונות, נאוו לנדיב בחכמה כמוהו שפת יתר, יתר שאת ויתר עו, כי חנא העחקתו על כל ההעחקות האשכנזיות שראינו וששמענו עד כה, הן מבני ישראל, והן מחכמי העמים,

ומעוז על לב כל קורא בה, ותהיה דרך ומסלול למלמדי המינוקות, יוליכו בה את ילדי ישראל ויבינו במקרא, כי לדק לפניו יהלך, וישם לדרך הקדש פעמיו, כי הוא רועה את אחיו על משנתו אניני הרועים, כי מפתח דבריו יאיר, שהקים עמודי העמקתו על יסודות יקרות שיסדו ארבעה מטיני לבת זכרון לברכי, שבארו דברי תורתו על דרך הפשט הנכונ, וברעותו נגניהם ללקוט פרי מגדיהם, לקח וברר את היותר קרוב לפשוטו של מקרא, כי אהו און שומעת מלין חבתו, ולבו לב מנין לברר ללכך ולשפוט בין דבר לדבר, ועליהם הוסיף משה מדעתו דברים יקרים נפשות של מקראות, כל ראה אוחותיו יאשר נפת מטפנה שפתותיו, עתה שובו לברון אפירי החקוקה, היום מניד משנה יהיה לכס, כי הואיל משה באר את החורה באר היטב בלשון המורגלת נפי נערינו בגלילות הללו, והיה מורה דרך למוריהם, שימה נפיהם ללמוד לתלמידיהם דברי החורה על דרך התרגום הזה, למען יבינו מנעוריהם לחות הלאון וקצור המליכות, ובאשר ישמע הנער יופי המליכה ונועם השיר בלשון שהוא מכין בו, יגל לבו וישמח, ומכסוף ותכלה נפשו ללמוד לשון קדש בדקדוק ומרץ, וימן כבוד להדר חורת אלהינו, כי יבין מדעתו אם בלשון העמקה הדברים נעימי מאד, על אחת כמה וכמה הם משמחי לב בלשון שנכתבו בה על פי ה' ביד משה ע"ה:

גם פקחתי עיני על אודות הבאר אשר ברה האש היקר הרבני המופלא המדקדק הגדול נמוהר"ר שלמח מוינונא נ"ו סניב סניב להעמקת החכס הרבני מוהר"ר משה נ"ו, אהים טובות עשה, האחת שפירש החורה בלשון קצרה וברורה, את הכל לקח מאולכות אביני הרועים הנ"ל, להודיע לבני אדם על מי נשען החכס המעמיק בהעמקתו בדבר דבר, גם הוסיף דברים טובים מדעתו בפירושי המקראות ובדרכי דקדוק הלאון, והאת שנית כי חבר אל ההעמקה הזאת ספר חקון סופרים, יאלס ה' פעלו, כי טרת ויגע מאד על פי ספרים רבים חדשים גם ישנים לטהר ולחקן חורת ה' מלימים ומקרים נקודות וטעמים פחותות ופחותות לא חסר דבר:

סף דבר ראיתי את העלים הנ"ל והנה כזית הודס, אהו עלהו לא יבול, ואס אלה הם עליו, מה נחמד יהיה העץ כלו למראה, ומה טוב יהיה להשכיל, ופריו ימחק למיך טועמו, על בן חלחלה כליותי בדברי משרים, ולבי רחש דבר טוב, ואמר משירי אהודנו:

ש י ר

יפעת עולם אש דת! אפל תגייתי

מעל למרומי אל שבת תגייתי

ומאור שלמתך שפל זרוח

מבאר חקמתך ברי"ל שאבו

טהר צדקתך מפל חון אהבו

את תורת אל חיו את חיי כל רוח!

לב בוזך פים נגדש גורש רפיש

את שקוי געצם מרפא לגפיש

שרשך פורה גיל עין חיים נצמית

מורי מאו למרו דרבה בשער

זרעו זרעך על תלמי לב זער

קרב יאר עז לענה בו יפריח:

בְּמָטָר יַעְרוֹף לֶקַח טוֹב הִרְעִיפוּ
בְּנֶטֶף חֵלֶב וְדֶבֶשׁ מְלִין הִטִּיפוּ
שִׁתְּלוּ מִטְעֵךְ בְּבָנִים גְּדֹלוּ!

אִמְרוּתִיךָ מַלֵּב אֵל לֵב הַעֲתִיקוּ
בְּשֵׁשׁל וּמְלִיצָה אִמֵּר הַמְּתִיקוּ
אֲוֹן פִּתְחוּ כִּי כָרוּר מְלָלוּ:

עֲתָה שׁוֹכֵב כָּל לֵב מוֹסֵר פֹּזְרַע
מִי יוֹרְנוּ מִי יוֹרְעֵךְ בּוֹ זֹרַע
עַד לֹא יִחְרַשׁ בּוֹ גִּשְׁמַת תִּלְמַחוּ

פֶּסֶם דּוֹכְרֵי צַחֻת יִתְּרוּ גְּלַעְגוּ
כַּמְּבִין בַּתְּלִמִּיד בְּדֶרֶךְ שִׁגּוּ
מִי יַעֲלֶה בֵּית אֵל לְרֵאוֹת אֵת גְּנֹחוּ:

אִם סֵלֶם חֲכָמָה עַד מְרוֹם יִגִּיעַ
תַּחֲתִית מַעְלוֹתָיו בֵּין מְלִין תּוֹדִיעַ
וְלֹאֵט מִמַּעַלָּה אֵל מַעַלָּה יִצְעֲרוּ

לְמָה זֶה לַעֲלוֹת אֵל רֵאשׁוּ תַעֲפִילוּ
טָרֶם שִׁים לֵב טָרֶם מְלִין תִּשְׁכִּילוּ
תַחֲתִיכֶם מַעְלוֹתָיו נָעוּ גַם גְּדוּ:

יוֹם מַעִיר הַקֹּדֶשׁ יֵצֵא יִצְאָנוּ
נִסְתַּם חֹזֶן גַּם חֲכָמָה לֹא מִצְאָנוּ
וּמִדְבַר בְּלִשׁוֹן קֹדֶשׁ תִּדְלָנוּ

כִּשְׁפַת גּוֹזֵי אֶרֶץ מְלַל לְמַדְנוּ
אֵךְ לֹא כֶהֱם דְבַר צַחֻת הַמְּדָנוּ
נִחְנוּ עֲלֵגִים שִׁפְתֵי עַמִּים בְּלִלְנוּ:

עַל כֵּן יִלְדֵי צִיּוֹן תּוֹט דַּת עֲקָשׁוּ
בֵּית הַסֵּפֶר הִבֵּן מְלִין בִּקְשׁוּ
וּכְפֵי מוֹרִיחֵם אִיוּ הִי בְּאֵר לְמוּ